

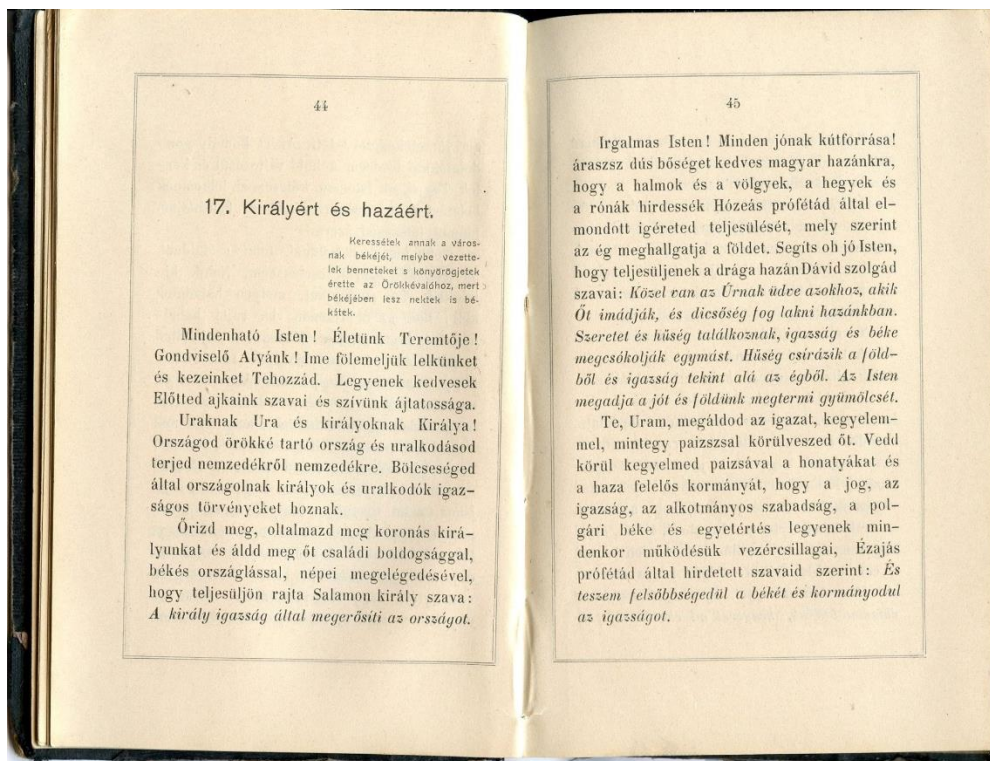
Glässer Norbert

Imakönyvek sorai a hatalomról és a társadalomról alulnézetből

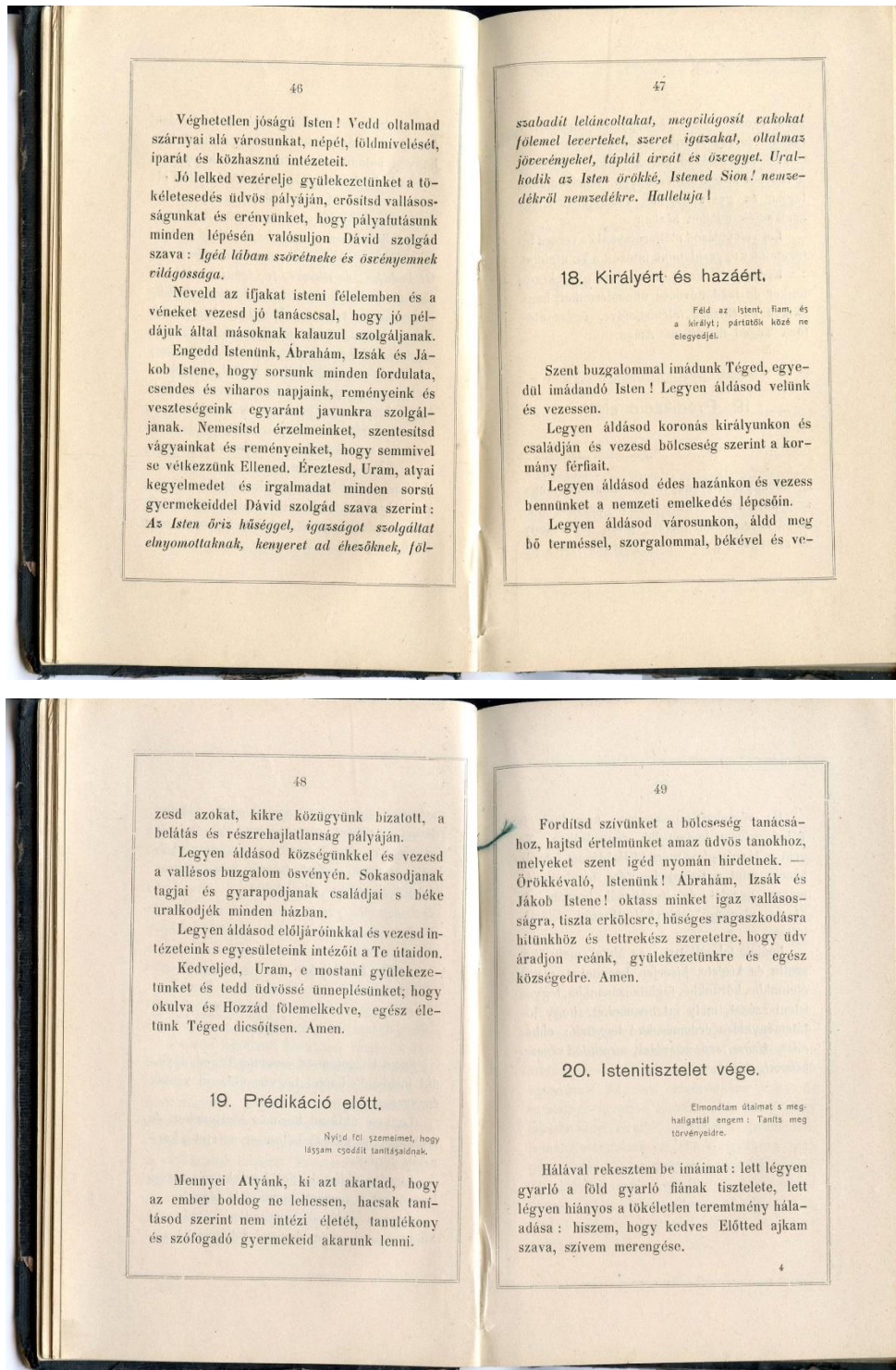
Mi olvasható ki a Szegedi Zsidó Hitközség Archívumának imakönyveiből?

Mint minden elődöktől ránk hagyott dolog – az ünnepi és hétköznapi imakönyvek is – elsődlegesen gyakorlati szerepet töltenek be. A nagyünnepek zsinagógai liturgiájában, mind szegeden, mind Budapesten, még a 2000-es években is számos „100 éves” imakönyv forgott közkézen istentisztelet alatt. Bár részleteiben nem mindegyik oldal felelt meg a jelen aktualitásának, az imarend lényegi változatlansága okán ez nem okozott problémát.

A következőkben egy ilyen oldalról/ imáról lesz szó, ami korábbi nemzedékek világának lenyomatát őrzi, és nagyobb társadalmi tendenciákat tükrözve a közösség tagjainak eredetéről, nyelvhasználatáról és közép-európai kapcsolatairól mesél. Emellett egy további szegedi vonatkozása is van a szóban forgó imának. Magyarországon a szegedi neológ Löw rabbicsalád a modern izraelita szimbolikus politika meghatározó tekintélye volt. Löw Immánuel gondozásában Szegeden *Imádságok zsidók számára* címmel 1903-ban megjelent imakönyv a királyért mondandó imaszöveg két magyar nyelvű megfogalmazását közölte. Mindkét imaszöveg a királytól az imádkozó „gyülekezetig” a társadalom kortárs szerkezetét jelenítette meg. A hatalom képviselőire, a nemzetre, a városra és a közösségre kérték Isten áldását. Mottóul Löw Immánuel az *Atyák tanításait (Pirké Avot 3,2)* és a *Példabeszédek Könyvét (Példabeszédek 24,21)* jelölte meg. A közölt imaszövegben a király (Ferenc József), a magyar nemzet és a haza összefonódó fogalmak voltak. Ez egyaránt elmondható az „1848-as” veterán rabbi, Löw Lipót és fia Löw Immánuel imavariánsáról.

Imádság a királyért és hazáért Löw Lipót nyomán, fia nők számára írt imakönyvében (SZSSH)

Imádság a királyért és hazáért Löw Immánuel Imádságok zsidók számára c. imakönyvében (SZZSH)

Ima a királyért

Az uralkodóért és a fiáért mondott ima lényeges említése a Szentély (újra)felépítését követően a királyért bemutatandó szentélybéli áldozatok szentírási leírásában található (Ezra 6,10). Itt a zsidó királyért mondott zsidó imákról van szó, az imakönyvekben található *Hanoten tesuá* imák azonban a nemzsidó királyért mondott imák. Az imatípus neve a kezdősorából ered: „Ki segedelmet adott a királyoknak...” (Zsolt 144,10). Ez a kezdősor a hatalomért mondott ima

„Blog”

szinonimája lett. A zsoltáros könyvek, a *Tehilim* végén található *Jehi rácon* imaszöveg felsorolásszerű kérései között megtalálható az Örökkévalóhoz intézett azon kérés is, hogy fordítsa a királyság szívét a zsidóság felé jóra. A zsoltármondás könyörületet vált ki az Örökkévalónál, a 150 zsoltár utáni ima, más kérésekkel együtt az államnak a zsidó közösség iránti jóindulatáért is tartalmaz könyörgést.

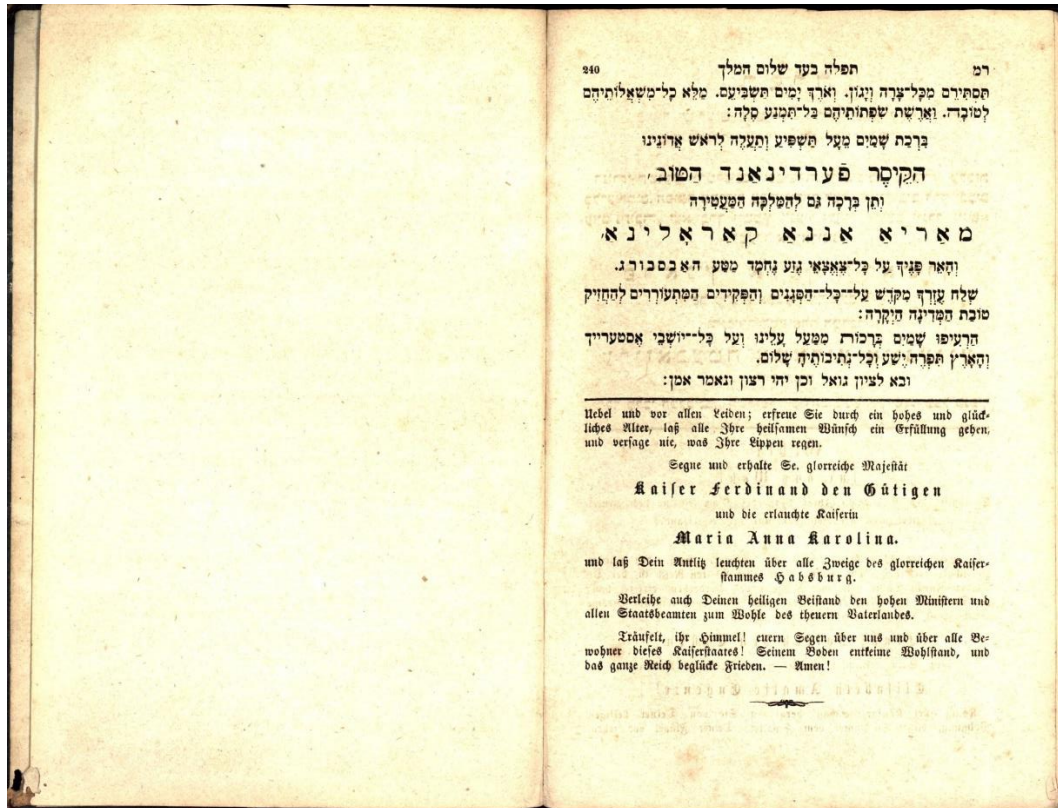
A *Hanoten tesuá* szövegek változatai a közösség és a tágabb szociokulturális rendszer viszonyát mutatták. Hasonló ima a királyért vagy az uralkodóért a keresztény liturgiának vagy az iszlám gyakorlatnak is része volt.

Ferenc József ábrázolása neológ izraelita szerzők kottáján

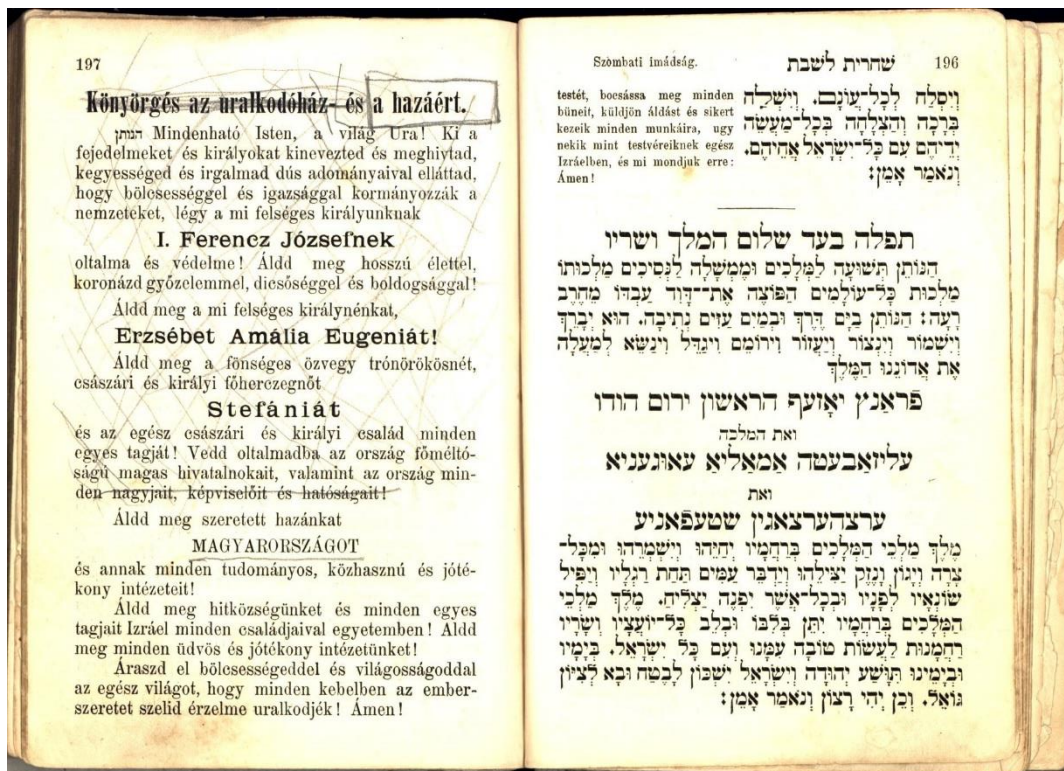
A zsoltárok és Jesája szavai az Örökkévalóra mint legfőbb hatalomra vonatkoznak, amely után a földi királyra mondott áldás és az erre vonatkozó könyörgés következik. A *Hanoten tesuá* imában az Örökkévaló mindenható ereje óvja meg a királyt. Az uralkodó ellenségei feletti győzelmet kérő szakasz zsoltárparafrázis, amit az uralkodó sikereitől szóló könyörgés egészít ki. Ezt az uralkodó kancellárjaiért és az állam más képviselőiért mondott könyörgés követi a káhátra és Israel közösségére vonatkoztatva. Az imatípus utolsó mondata a megváltásra vonatkozik Jeremiás és Jesája nyomán.

A Habsburg Birodalomban az első nyomtatott imakönyvek az uralkodóért mondott imával a 18. század elején tűntek fel. Az első *Hanoten tesuá* ima askenázi változatban, amely Habsburg uralkodó nevét is említi, a *Széder tefilot* c. imakönyvben található, amely 1710-ben jelent meg. Az imavariáns nagy hasonlóságot mutat az azonos című 1705. évi kiadású amszterdami imakönyvvel. Az ima a szombati liturgiába ágyazódott. Az uralkodó I. József (1705-1711), Jozefus megnevezéssel, héber betűkkel szerepelt. Az uralkodó említése mellett azonban sem a császári család, sem az ország említése nem található. Az ima mondása nem áll összefüggésben a hatalmi politikával. Ennek oka a társadalmi rendről alkotott felvilágosodás előtti világképben és annak isteni legitimitásában keresendő. A Habsburg uralkodók zsidókra vonatkozó – II. József utáni – jogkorlátozásai sem voltak hatással az imára és az uralkodó nevének említésére. Ezek közül I. Ferenc (1792-1835) vonatkozó ima, a *Széder tefilot Jiszráél* c. 1803-as kiadású imakönyvben abból a szempontból is jelentős, hogy az áldásmondás és a *Hanoten tesuá* ima parafrázisainak kontaminálódásaként megemlíti a Habsburg hadak vezetőit és katonáit, és könyörögnek az uralkodó győzelméért ellenségei felett. Az ima a napóleoni háborúk idején íródott, és erős katonai töltettel bír. Habsburg-Ausztria területéről származó héber-német imakönyveket a magyarországi zsidó közösségek német nyelviségük okán ugyanúgy használták a Magyar Királyság területén is, mint a Birodalom más részein.

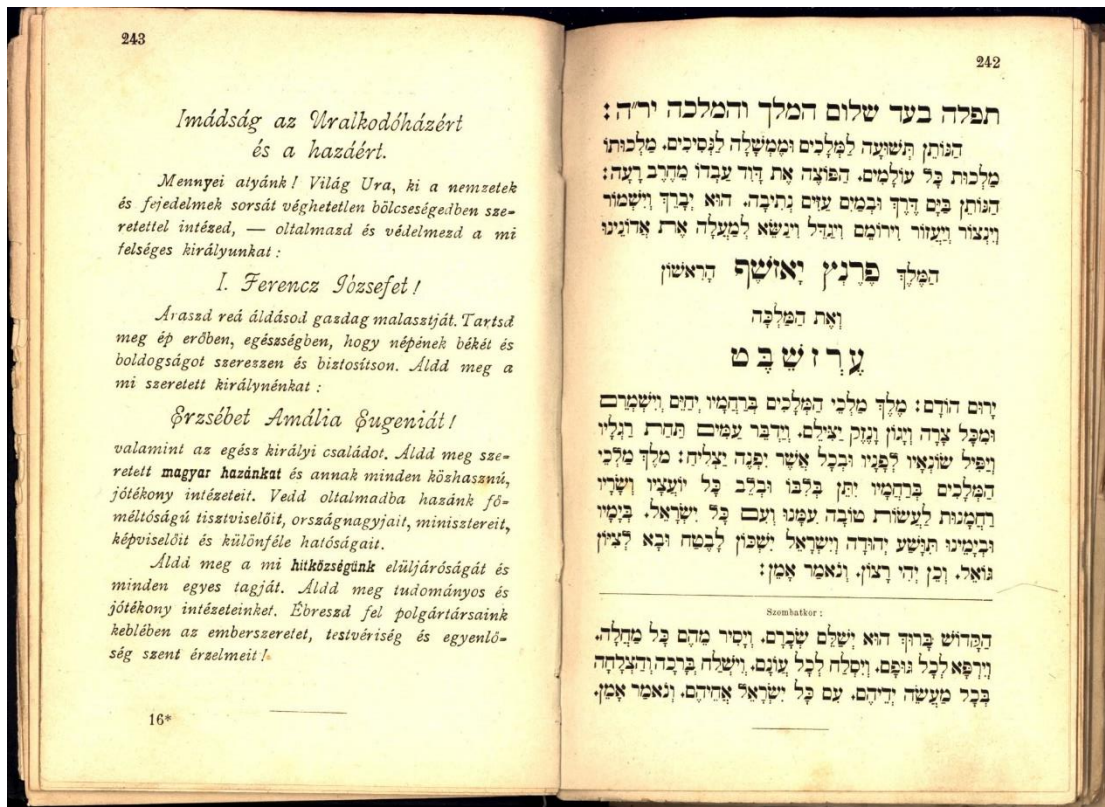
A Jó Ferdinánd császáért mondandó ima Landau-féle prágai ünnepi imakönyvből (SZSSH)

Az elterjedt imakönyvek nagy része Bécs-Budapest kiadási hellyel jelent meg. Az első imák a 18. század első évtizedeiben jelentek meg és az 1918-as összeomlásig imádkozták a változataikat. A Habsburg uralkodóért mondott imát tartalmazó prágai, bécsi és pesti német nyelvű imakönyvek többsége a Szegedi Zsidó Hitközség gyűjteményében is megtalálható.

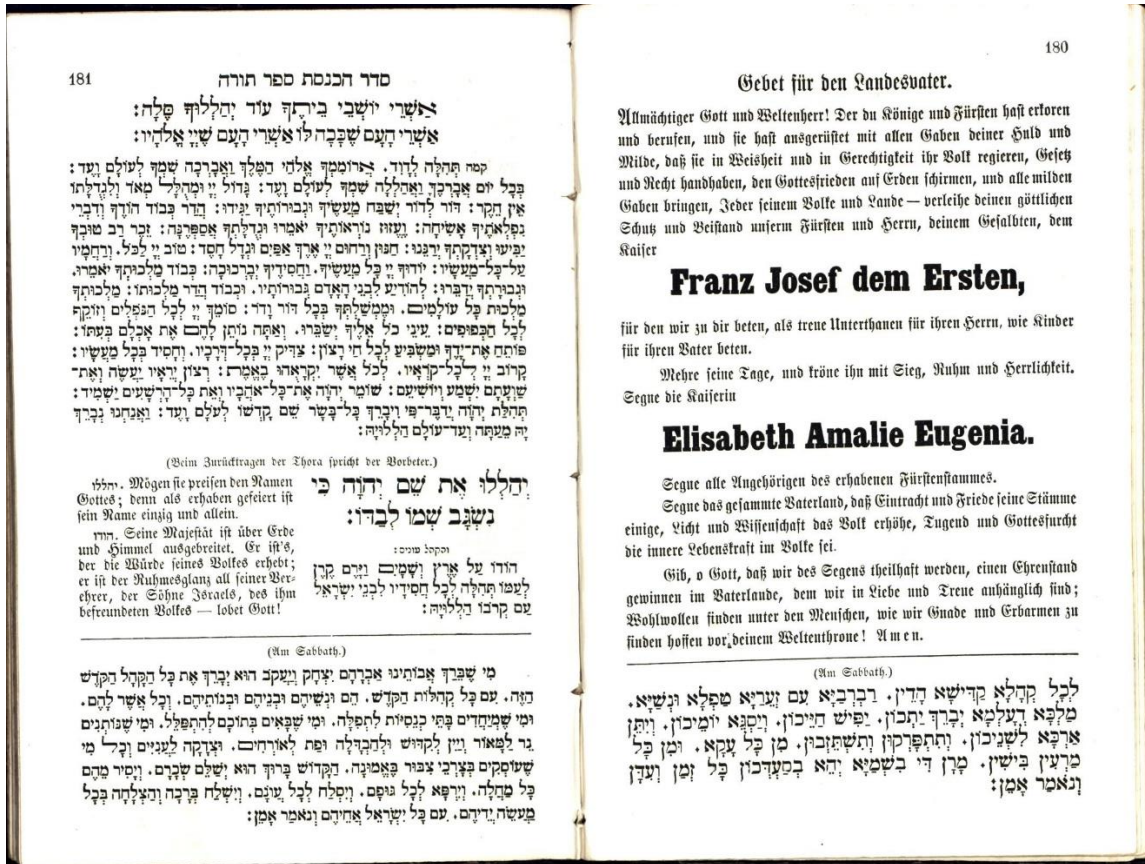
„Aktualizált” imaszöveg az SZSSH Archívumában

Az uralkodó megnevezése a szövegben különböző (urunk, urunk és királyunk, adott ország királya, őfelsége, császár). A hivatalos uralkodói címek mellett érzelmi kötődést is kifejezhet (az ország atyja, atyánk, szeretett császárunk) az eredeti héber szöveg betoldásaiban. Tartalmazhat konkrét személyneveket és az uralkodócsalád tagjainak neveit. *Birkát Sámájim* kezdetű betoldásokkal szerepelhet a felesége, a trónörökös, vagy az uralkodóház egésze, de ez későbbi betoldás. A második részben, az állami reprezentánsokért, kancellárookért, miniszterekért mondott könyörgésben konkrét nevesítés nem szerepel, és titulusaikat sem sorolják fel. Ez a könyörgés mindig együtt fogalmazódott meg azzal a vágygal, hogy a hatalom képviselői jó szándékkal viseltessenek Izrael irányában. Ez a szakasz a 19. században a zsidó felvilágosodás, a hászkálá hatására számos változáson ment keresztül a nemzsidó hatalom irányában tanúsított attitűd formálódásával. A változás a héber szövegben is megfigyelhető, ahol megjelennek a nemzsidó államok mellett a nemzsidó városok és lakosaik jólétéért mondott könyörgések is. A hászkálá és a helyi társadalmi légkör hatására a megváltásba vetett hit kinyilvánítására vonatkozó sorok módosulhattak, vagy lefordíthatatlanul maradhettek. Egyes imakönyvek megtarthatták az imaszöveg héber eredetijét a reformtörekvésekre nem reflektálva. Magyar imakönyvekben Joseph Schlesinger imakönyvei a királyi címet használták és a magyar fordítás többször eltért a héber szövegtől. Míg héberben ima az uralkodó és miniszterei jólétéért imamegnevezés állt, addig a magyarban az uralkodóházra és az országra helyezték a hangsúlyt. A magyar fordításokból hiányoztak a szentírási részek és a megváltásért való könyörgés, de az uralkodó ellenségei feletti győzelemre vonatkozó sorokat sem ültették át magyarra. A héber szöveg változtatásaiként a király és a nemzet, valamint a királyné és a királyi ház említése emelhető ki. Füredi-féle imakönyvben például Erzsébet királyné héber említése a magyar névalak héber fonetikus átírása. A magyar imakönyvek a 19. század végén a Német- vagy Habsburg-Ausztria imakönyveivel ellentétben a dualizmus magyar nemzet- és országfelfogását tükrözték, Magyarországot, köz- és jótékonyági intézményeiért mondtak könyörgést arra való utalás nélkül, hogy mindezek a Habsburg Birodalom részét képeznek.

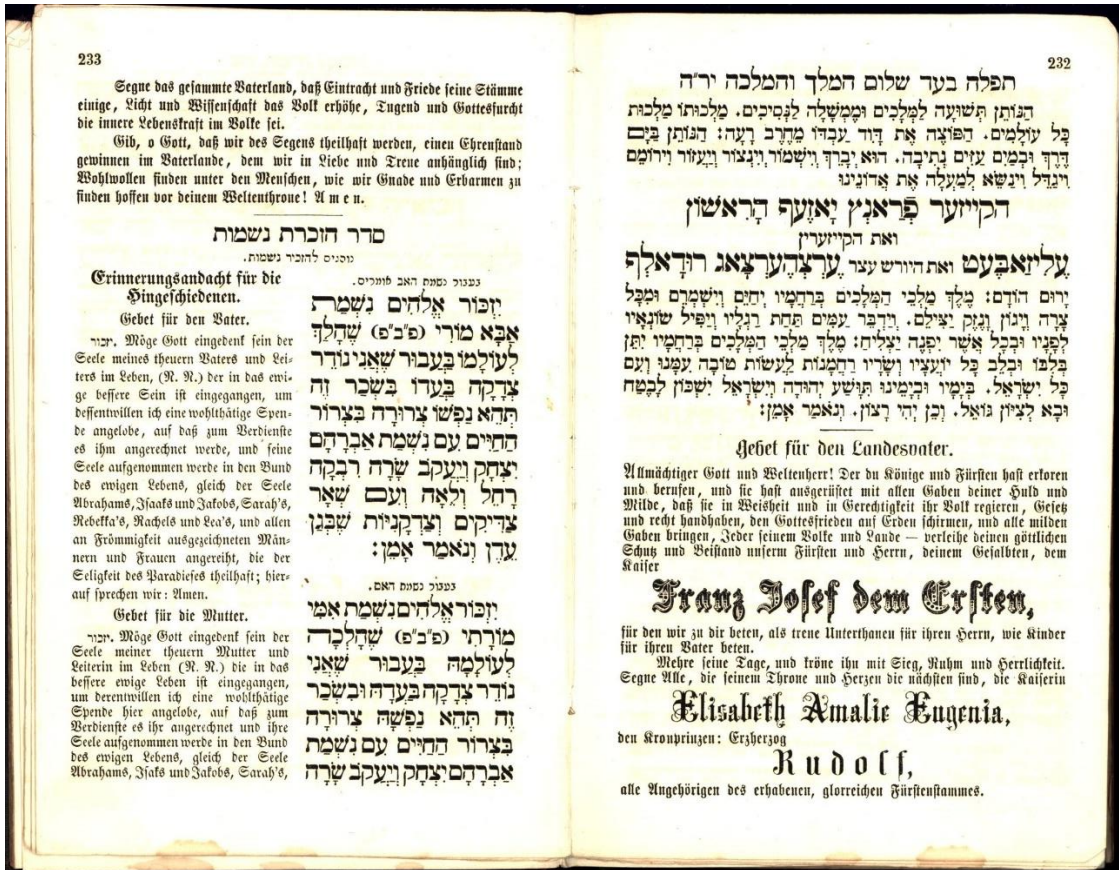

Ima az uralkodócsaládért Füredi Ignác budapesti, 1891-es kiadású ünnepi imakönyvében (SZSSH)

A zsidóságra is kiterjesztett magyar asszimilatív nemzetkepcsióval való azonosulásként értelmezhető, hogy Német- vagy Habsburg-Ausztria imagyakorlatával hasonlóságot csak a budapesti német nyelvű izraelita imakönyvek mutattak, Ferenc József és Erzsébet királyné mellett Rudolf trónörökös is megemlítve. Ilyen például az M. E. Stern által Budapesten 1880-ban nyomtatott, az SZSSH Archívumában megtalálható, *Fest-Gebete der Israeliten* című *machzor*.

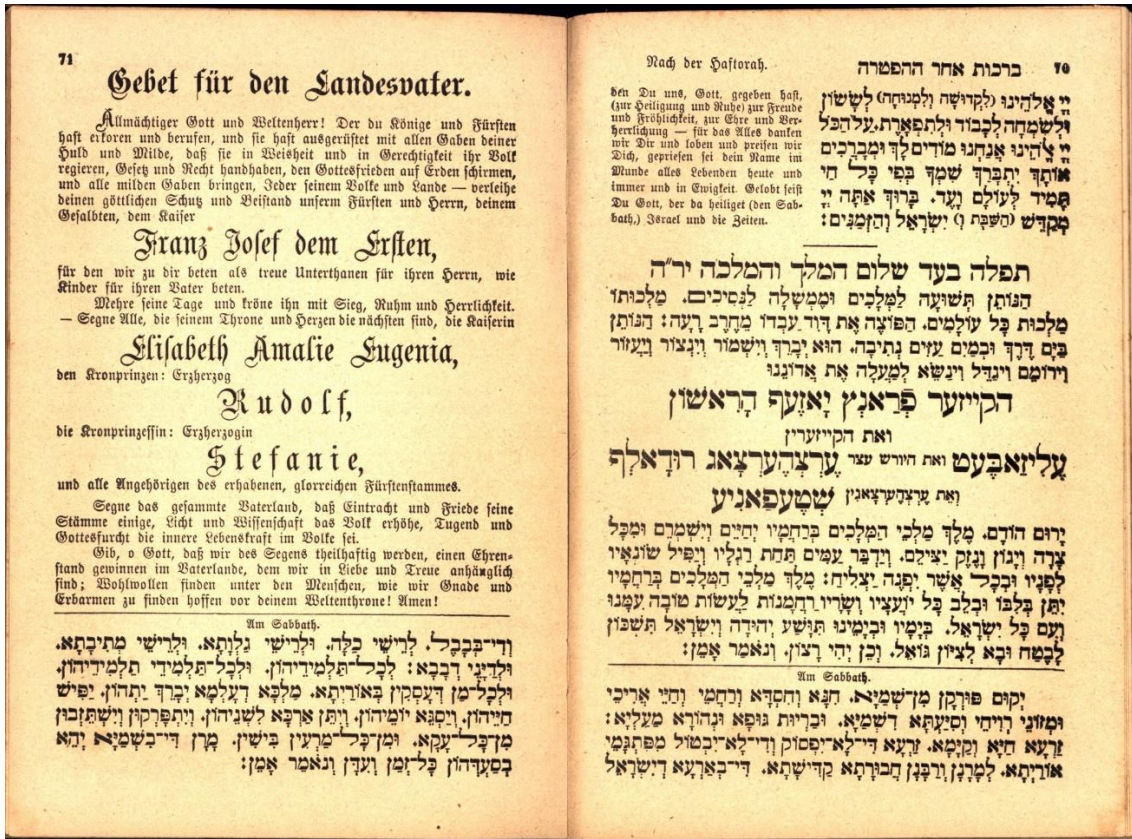
Ima az uralkodócsaláért Stern bécsi, 1857-es kiadású ünnepi imakönyvében (SZSSH)

Ima az uralkodócsaládért Stern bécsi, 1862-es kiadású ünnepi imakönyvében (SZZSH)

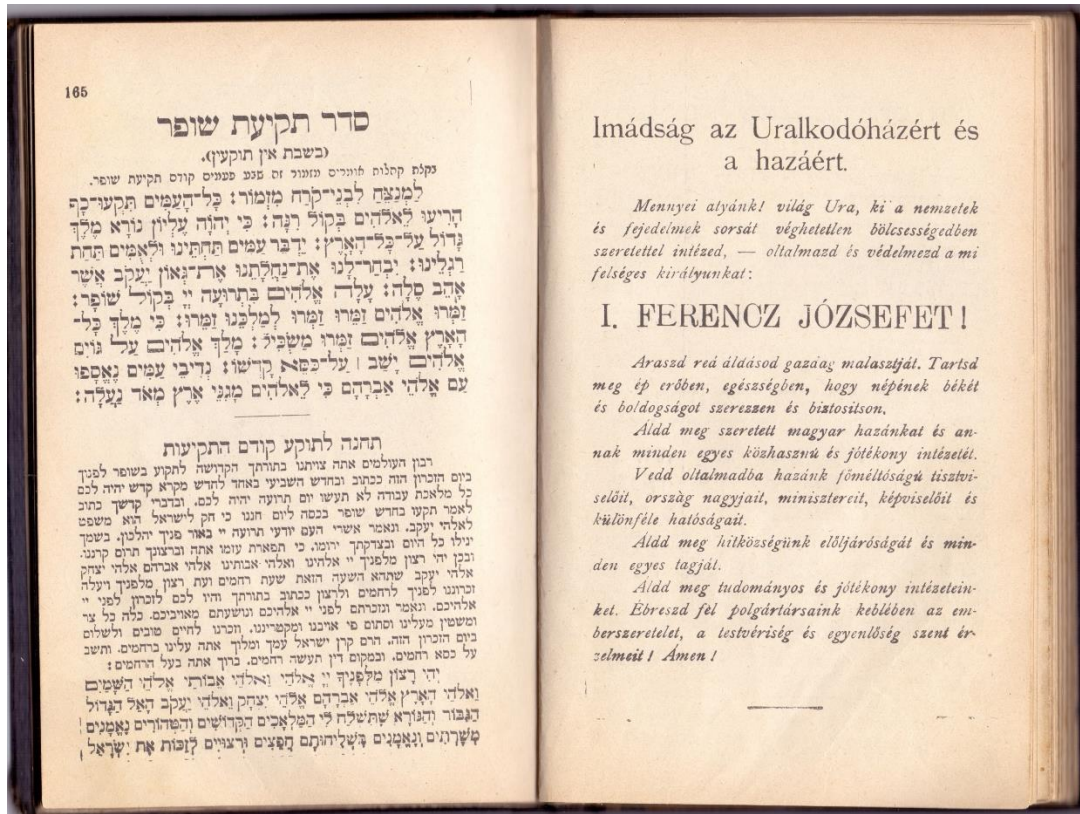

Ima az uralkodócsaládért Landau prágai, 1885-ös kiadású ünnepi imakönyvében (SZZSH)

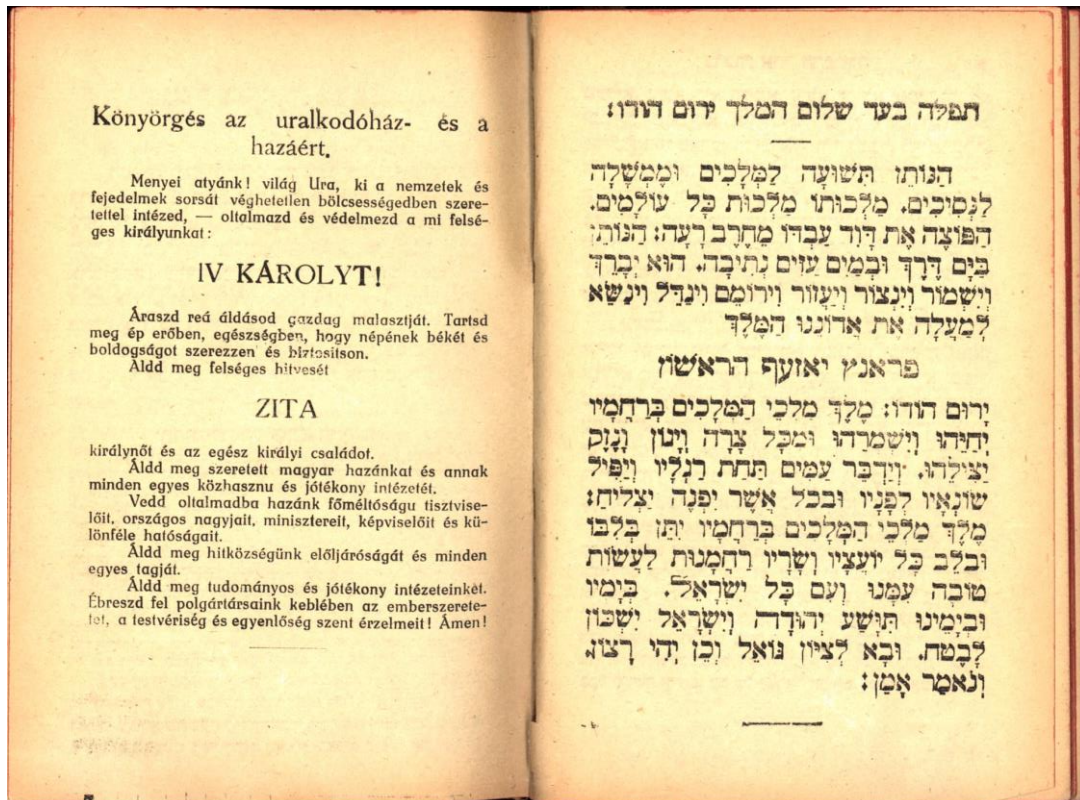

Ima az uralkodócsaládért Stern bécsi, 1890-es kiadású ünnepi imakönyvében (SZZSH)

További magyar eltérésnek tekinthető a Birodalom más közösségeinek imaszövegeitől, hogy megjelennek a miniszterek, tisztviselők, tudományos és jótékonyági intézmények, de a zsidó jelző, vagy Izrael név nem. Ahhoz, hogy ezt értelmezni tudjuk, látni kell, hogy a 19. század második felének és a 20. század elejének társadalmát a felekezeti, foglalkozási és jótékonyági egyletek képezték le, a szimbolikus politika helyi és országos rítusaiban egyleti tagként jelent meg az egyén. A tudomány és az oktatás pedig a modern haladásgondolat fontos társadalomjobbító eszközöként jelent meg. A megváltásra vonatkozó rész helyett az ima végén a szeretetért, testvériségért és az emberek közötti egyenlőségért való könyörgés állt.

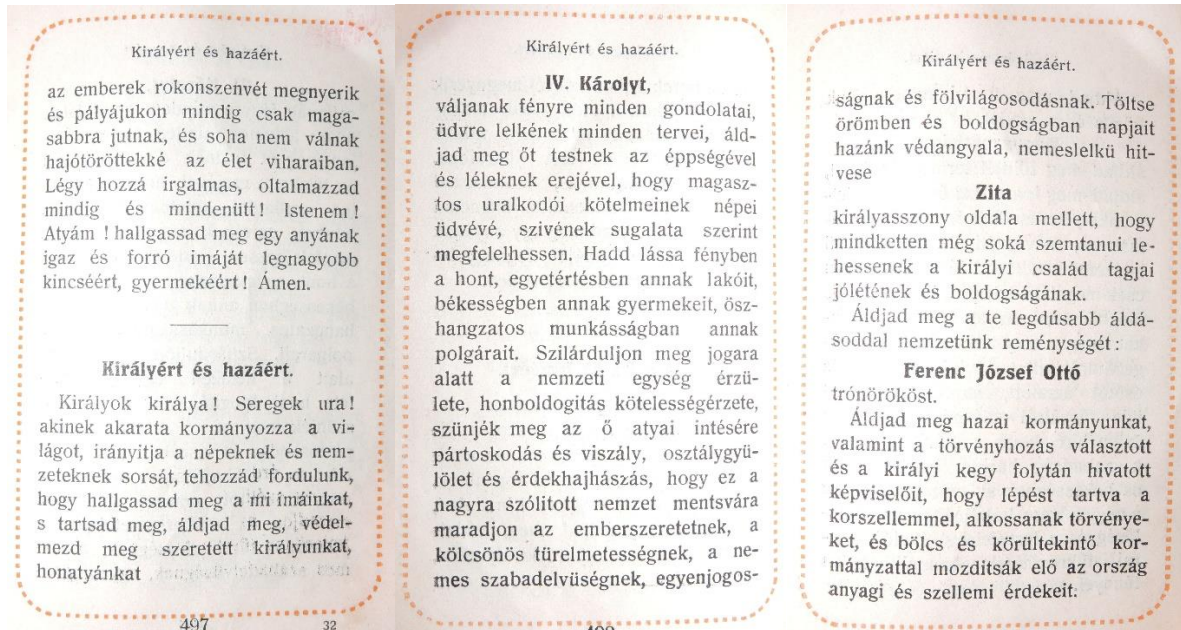
Erzsébet halála után mondott imaváltozat a Schön-féle imakönyvben, Budapest, 1910 (SZSSH)

Ima Károly királyért és Zita királynéért a Schön-féle ünnepi imakönyv 1917. évi kiadásában (SZSSH)

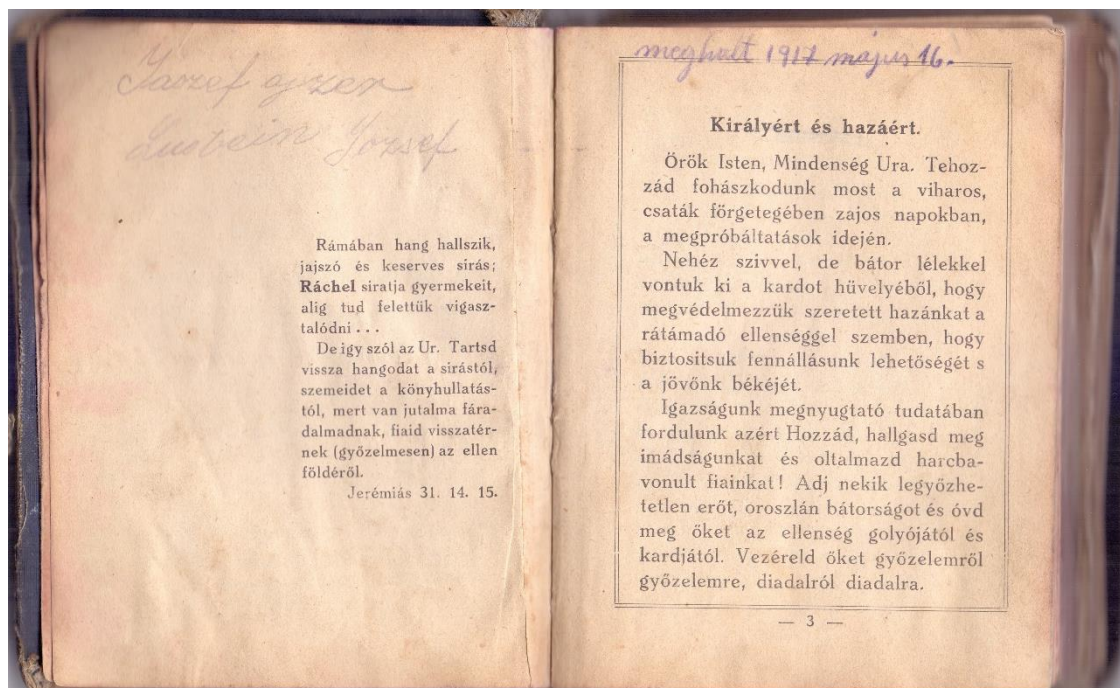
A *techinóbuchok*ban, azaz a női imakönyvekben a nemzeti nyelvű imavariánsok tágabb teret engedtek – a hatalmi politikával szemben állandóságot biztosító – szimbolikus politika és a modern nemzeteszmé kortárs tendenciáinak. Különösen jól tükrözi ezt Kiss Arnold budai

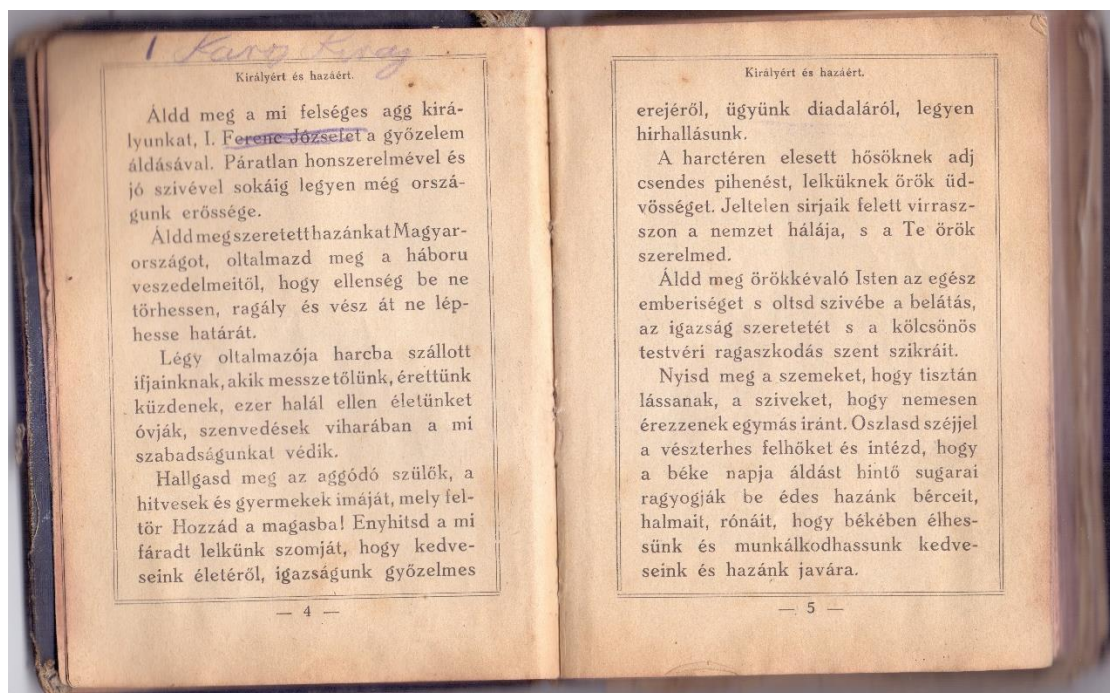
rabbi női imakönyvének, a *Mirjamnak* 45. kiadása. IV. Károlyért, Zita királynéért és Ottó trónörökösért mondott hosszú imádság a koronázás nemzeti és izraelita közbeszédét egyszerre jelenítette meg a háborús propagandával és a jövőre vonatkozó társadalmi elvárásokkal.

Ima az új királyi családért a Mirjam női imakönyv 45. kiadásában (SZZSH)

Egy szegedi női imakönyv konkrét példaként az egyén felől a használatukra is rámutat. Zustein Józsefné a Királyért és hazáért mondott magyar nyelvű imát ceruzával aktualizálta a Ráchel című, 1915-ben kiadott háborús női imakönyvben. Ferenc József nevét kihúzva, a lap felső szélére pedig az új uralkodót, „Károly király”-t jegyezte be.

Ima az uralkodócsaládjáért a *Ráchel* című, 1915-ben kiadott háborús női imakönyvben (SZZSH)

Modernitás előtti rítusok változó közegben

A modernitás előtt lehetetlen elválasztani a politikai-társadalmi rítusokat a vallásiaktól. Ezek egyszerre utalnak a hatalmi és társadalmi szervezetre, a konkrét uralkodóra és társadalomra, és helyezik el mindezt Isten túlvilági és örökkévaló uralmában. Az ország, vagy az uralkodó, a király vagy a császár jólétéért mondott ima a *sábbati sáchrít* és a *jom tovok sáchrítjának* része volt, a Tóraolvasás után, általában a talmudiskolákért és vezetőikért mondott *Jekum Purkan...* kezdetű arameus ima után állt. Az ország jólétéért mondott ima megelőzhette a zsidó közösségre mondott áldást, de számos imarendben az uralkodóért mondott ima a *Birkát hakáhált* (az összes jelenlévőre mondott áldást) követte.

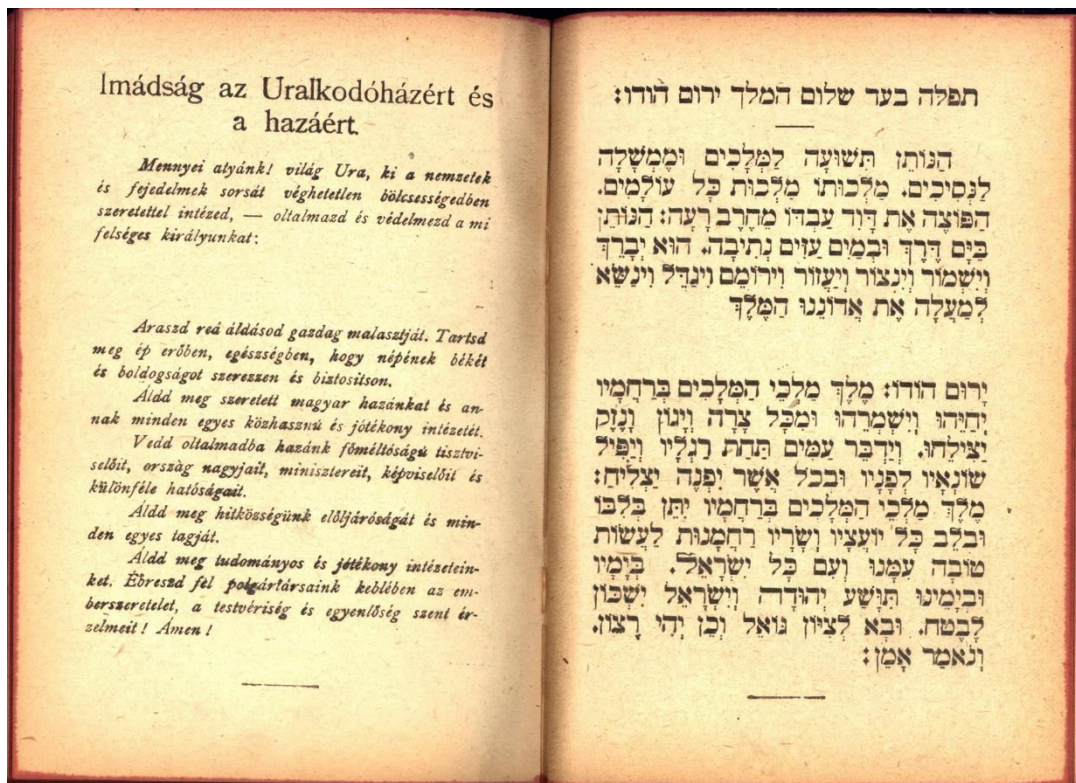
RÁSI a *Vájchi* hetiszakaszhoz (1Móz 48,2) fűzött kommentárjában Jákob történetéből vezeti le a koronás fő tiszteletét: fiának, mint Egyiptom alkirályának adta meg a tiszteletet. Mózes – RÁSI szerint – hasonlóképpen a fáraónak a királynak járó tiszteletet adta meg (2Móz 11,8), és Illés prófétánál is megjelent ez a motívum (1Kir 18,46). RÁSI Jeremiásra hivatkozott hangsúlyozva, hogy a népek királyaiért is kell imádkozni, tekintettel arra, hogy a világ 70 népéért *szukkot*kor hetven ökröt mutattak be áldozatként. RÁSI hagyomány-értelmezései a középkor óta folyamatosan hatottak. Széles körben elterjedt izraelita vallási értelmezés még a 19. század végén is, hogy a Világ Teremtője a dicsőségéből juttat a nemzsidó koronás főnek, aki egyúttal a társadalom rendjének és a zsidóság biztonságának letéteményese is. A Szegeden is fellelhető imakönyvek szövegei ennek fényében értelmezhetőek.

Jeremiás (*Jer* 29,7) a legismertebb szentírási hely az ima szükségességének indoklására: imádkozni kell Istenhez azon város jólétéért, ahova az Örökkévaló népet vezette, mert a város békéjében a zsidó nép is békében fog lakni. A szentírási vers gyakran a már meglévő gyakorlat igazolására szolgált. A város jólétért való könyörgés ugyanakkor 19. századi gyakorlat, a *Hanoten tesuá* szövegek fordításában jelenhetett meg, az eredeti héber *Hahoten tesuá* szöveg nem tartalmazta a város említését.

A Nagy Háború utáni társadalmi változások a liturgiát úgy módosították, hogy Magyarországon az imában az ország jólétére helyezték a hangsúlyt a kormányzó

„Blog”

szerepkörének vagy nevének említését megkerülve. Ha korábbi imakönyveket adtak ki újra, akkor az uralkodóért és az állami méltóságokért mondott imát több esetben, vagy olyan szövegekre cserélték, amelyek konkrét neveket nem tartalmaztak, vagy névemlítés nélkül a korábbi politikai realitás kereteire utalva változatlan formában közölték újra a háború előtti szövegeket.

Az 1922. évi Schön-féle imakönyv oldalai, melyen az uralkodó és felesége nevét üresen hagyták (SZZSH)

A szegedi hitközségi archívum imakönyvei országos tendenciákat tükröznek, prágai és bécsi ünnepi imakönyvek pedig az egykori használók földrajzi mobilitására, kapcsolathálója, esetlegesen családi származási helyére utalhatnak. A bejegyzések és felülírások a tényleges használatra, az imaszöveg tényleges mondásának meglétére mutatnak rá, valamint arra, hogy használóik számára mind az imaszöveg, mind pedig a korábbi korok lenyomatát őrző imakönyv fontos volt.

Imakönyv réz díszítéssel (SZZSH Archívuma)

„Blog”

Ajánlott irodalom

Damohorská, Pavla: *The Jewish Prayer for the Welfare of the Country as the Echo of Political and Historical Changes in Central Europe*. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakultá, Praha. 2010.

Glässer Norbert: *„Királyunkat kit Mózesként rendeltél...” Királytisztelet, konfesszionizálódás és állampatriotizmus az izraelita felekezeti sajtóban 1944 előtt*. Monarchia Kiadó, Budapest, 2020.